

ПОРЯДОК ЗАЯВЛЕННЯ ТА ВИРІШЕННЯ КЛОПОТАНЬ ПРО ПОПОВНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НОВИМИ ДОКАЗАМИ У ПІДГОТОВЧІЙ ЧАСТИНІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

PROCEDURE OF DECLARATION AND CONSIDERATION PETITIONS ABOUT ADDITIONS TO THE CRIMINAL PROCEEDINGS NEW EVIDENCE IN THE PREPARATORY PART OF THE TRIAL

Кисляк Н.С.,

*здобувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті досліджуються теоретичні та практичні проблеми заявлення та вирішення клопотань про доручення до матеріалів кримінального провадження нових доказів у підготовчій частині судового розгляду. На основі положень чинного законодавства України автор розкриває процесуальне закріплення та повноваження суду з розгляду клопотань про долучення нових доказів. З урахуванням позицій науковців аналізуються основні види клопотань, спрямованих на долучення до матеріалів кримінального провадження нових доказів.

Ключові слова: заявлення клопотань, судові засідання, нові докази, підготовча частина, виклик свідків.

В статье исследуются теоретические и практические проблемы заявления и разрешения ходатайств о приобщении к материалам уголовного производства новых доказательств в подготовительной части судебного разбирательства. На основе положений действующего законодательства Украины автор раскрывает процессуальное закрепление и полномочия суда по рассмотрению ходатайств о приобщении новых доказательств. С учетом позиций ученых анализируются основные виды ходатайств, направленных на приобщение к материалам уголовного производства новых доказательств.

Ключевые слова: заявление ходатайств, судебное заседание, новые доказательства, подготовительная часть, вызов свидетелей.

There are explored theoretical and practical problems of procedure of declaration and consideration petitions about additions to criminal proceedings new evidence in preparatory part of trial in article. On basis of current legislation of Ukraine author reveals procedural fixation and authority of court to consider petitions about additions to criminal proceedings new evidence. Based on position of scientists analyzed main types of petitions about additions to criminal proceedings new evidence.

Key words: declaration petitions, trial, new evidence, preparatory part, call witnesses.

Актуальність теми. З огляду на завдання підготовчої частини судового розгляду – створення передумов для ефективного дослідження доказів, науковці доходять висновку, що учасниками у підготовчій частині можуть заявлятися та повинні вирішуватися будь-які клопотання, які мають значення для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження та з метою забезпечення прав і свобод учасників судового провадження. Відповідні положення передбачені чинним КПК України. Разом із тим на сьогодні відсутня єдина практика заявлення та вирішення клопотань учасниками судового провадження, у тому числі у підготовчій частині судового розгляду.

Загальні положення щодо розгляду клопотань під час судового провадження досліджувалися С.М. Міщенком [1], О.А. Панасюком [2], І.Д. Перловим [3], В.О. Попелюшком [4], Г.І. Сисоєнко [5], В.М. Трофіменко [6] та ін.

Разом з тим, незважаючи на те, що клопотання про доручення до матеріалів кримінального провадження нових доказів відіграють важливу роль у забезпеченні принципу змагальності, поза увагою науковців залишилось вирішення питання про осо-

бливості заявлення та вирішення окремих їх різновидів, у тому числі тих, що спрямовані на поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами.

Враховуючи зазначене, метою статті є висвітлення теоретичних та практичних аспектів заявлення та вирішення клопотань про поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами у підготовчій частині судового розгляду.

Для досягнення вказаної мети вирішенню підлягають такі завдання: 1) з'ясувати основні вимоги, які пред'являються до клопотань учасників судового провадження; 2) визначити повноваження суду та процесуальні рішення за результатами розгляду клопотань про долучення нових доказів; 3) дослідити основні види клопотань, спрямованих на поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами; 4) охарактеризувати порядок розгляду клопотань про виклик свідків, експертів, спеціалістів, проведення слідчих (розшукових) дій; 5) проаналізувати порядок заявлення та вирішення клопотання про проведення експертизи, а також про тимчасовий доступ до речей і документів.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі під клопотанням на стадії судового провадження розуміється викладене в усній чи письмовій формі офіційне звернення до суду особи, яка наділена таким правом [1, с. 81–82], про провадження процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень із метою встановлення обставин, що мають значення для справи, забезпечення прав і законних інтересів особи, яка заявила клопотання або особи, яка її представляє» [7, с. 42].

Як вбачається з такого визначення та впливає з положень чинного КПК України учасники судового провадження не обмежені кількістю клопотань, які можуть заявлятися з будь-яких питань, що стосуються судового розгляду. Тому завдання суду вбачається у фільтруванні всіх клопотань, які заявляються сторонами кримінального провадження у підготовчій частині судового розгляду та спрямовані на поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами. Судом повинні відхилитись клопотання, спрямовані на штучне ускладнення судового розгляду, його заплукування, затягування, та задоволяються ті, які сприяють виконанню завдань судового розгляду.

Суд має право відхилити клопотання учасника судового розгляду про долучення нових доказів лише у разі, коли таке клопотання повністю необґрунтоване, а саме: доказ, про долучення якого до матеріалів кримінального провадження просить сторона, є явно неналежним чи недопустимим. Суд не має права відмовити в задоволенні клопотання тільки на тій підставі, що дане клопотання вже заявлялося на досудовому розслідуванні і було відхилене, або тому, що воно могло бути заявлено раніше, а заявляється вперше в суді. На думку В.О. Попелюшка, тільки істотність чи неістотність обставин справи, на з'ясування яких спрямоване клопотання, обґрунтованість чи необґрунтованість клопотання, допустимість чи недопустимість нового доказу – ті критерії, з огляду на які суд вирішує питання про задоволення чи відхилення клопотання [4, с. 126–127].

Щодо питання про істотність обставин справи, то воно є оціночним і вирішується судом у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи можуть ці обставини вплинути на висновки суду під час ухвалення рішення.

Перевіряючи допустимість нового доказу, суд, задовольняючи відповідне клопотання, повинен перевірити не тільки дотримання порядку отримання доказу, як це вимагається ч. 1 ст. 86 КПК України, але й виконання сторонами вимог ст. 290 КПК України про здійснення ними відкриття одна одній додаткових матеріалів.

Обґрунтованим необхідно визнавати таке клопотання про долучення нових доказів, у якому вказуються відомості, які можуть міститися у таких доказах, а також обставини кримінального провадження, на підтвердження яких необхідне їх дослідження.

Так, заявляючи клопотання про виклик експертів, сторона кримінального провадження повинна вказати, для роз'яснення яких питань проведеної

експертизи викликається експерт. Якщо у справі було призначено декілька однойменних експертиз, які проводилися кількома експертами, у клопотанні повинно зазначатись, для роз'яснення питань проведення якої саме експертизи викликається експерт, та вказати анкетні дані того експерта, якого необхідно викликати.

Щодо клопотання про виклик свідків суд повинен встановити:

1) наявність у клопотанні анкетних даних відповідних свідків, експертів чи спеціалістів, їхні адреси, за якими необхідно надіслати їм судові виклики;

2) посилання сторони кримінального провадження у клопотанні на обставини, які може підтвердити особа, яка нею викликається;

3) наявність у клопотанні вказівки на те, яке ці обставини мають значення для кримінального провадження.

Недотримання особою, яка заявляє клопотання, зазначених вимог може бути підставою для відмови у його задоволенні.

Таким чином, як впливає з положень чинного КПК України, за результатами розгляду клопотань, у тому числі про долучення до матеріалів кримінального провадження нових доказів, суд може прийняти одне з двох рішень: про відхилення або задоволення клопотання.

Разом з тим під час розгляду клопотань, спрямованих на поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами, на практиці зустрічаються випадки ухвалення рішення про їх повернення з підстав неправильного оформлення чи для усунення недоліків. Так, ухвалою Саксаганського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області клопотання обвинуваченої ОСОБА_2 про тимчасовий доступ до документів компанії мобільного зв'язку «Київстар» було повернено для усунення недоліків, оскільки обвинувачена не могла вказати на значення речей і документів для встановлення обставин по справі та можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей та документів [8]. Оскільки законодавець не закріпив повноваження суду повертати таке клопотання у разі його невідповідності встановленим вимогам, Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ дане роз'яснення про те, що у подібних випадках необхідно постановляти ухвалу про відмову у задоволенні клопотання, а не про його повернення [9].

Не передбачено у чинному КПК України повноважень головуючого щодо зупинення чи відкладення вирішення того чи іншого клопотання.

Як вбачається з матеріалів судової практики, можливість задоволення таких клопотання часто ставиться у залежність від дослідження інших, уже наявних у кримінальному провадженні доказів, наприклад, висновку судової експертизи, під час судового розгляду [10].

На думку В.О. Попелюшка, кожне клопотання повинне бути обговорене і вирішене безпосередньо після його заявлення учасником процесу. Суд не має права відкласти вирішення клопотання, залишити його відкритим із тим, щоб розглянути його під час дослідження доказів. Негайне вирішення клопотань тут же, в підготовчій частині, дозволяє заявнику більш чітко визначитися зі своєю позицією у справі, а з другого боку, відкладення вирішення клопотань на майбутнє, наприклад, стосовно долучення до справи нових доказів, може призвести до їх безповоротної втрати чи затягування процесу, припустимо, при необхідності призначення та проведення судової експертизи [4, с. 128].

З цього приводу варто зазначити, що в одних випадках висновок про необхідність задоволення чи відмови у задоволенні відповідного клопотання головуючий може і повинен зробити вже у підготовчій частині судового розгляду, маючи перед собою матеріали кримінального провадження та вивчивши заявлене клопотання.

Так, вважаємо, що суд не може розглядати справу до вирішення клопотань про доповнення переліку осіб, які повинні викликатися для допиту у судовому засіданні, відкладення розгляду справи або оголошення перерви.

Поряд із цим необхідно погодитись, що в окремих випадках вирішення клопотання про долучення нових доказів може бути відкладене на більш пізній етап судового провадження. Так, клопотання про призначення повторної чи додаткової експертизи може бути вирішене після дослідження висновку первинної експертизи.

У таких випадках суд за згодою особи, яка заявила клопотання, може відкласти його вирішення, якщо це сприятиме судовому розгляду. Якщо ж особа наполягає на негайному вирішенні клопотання, суд може відмовити у його задоволенні, а згодом повернутися до цього самого питання з власної ініціативи.

Таким чином, приймаючи рішення за результатами розгляду клопотання про долучення до матеріалів кримінального провадження нових доказів, суд поряд із критеріями обґрунтованості клопотання, допустимості нового доказу, його істотності для кримінального провадження повинен встановити об'єктивну можливість вирішення відповідного клопотання на конкретному етапі судового провадження.

Водночас, відповідно до положень ч. 6 ст. 22 КПК України суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість під час вирішення клопотань учасників судового провадження, у випадку неможливості долучити, отримати чи дослідити нові докази не може обмежитися лише констатацією наявності перешкод у їх задоволенні. На нього покладається обов'язок створити умови, необхідні для реалізації заявлених сторонами клопотань. Так, наприклад, суд не може відмовити у задоволенні клопотання про виклик свідка, спеціаліста або експерта через те, що обов'язок забезпечити їх прибуття у судові засідан-

ня покладається на сторону кримінального провадження, яка заявила клопотання про їх виклик.

Не може бути підставою для відмови у задоволенні клопотання про допит свідка, спеціаліста чи експерта неможливість їх явки до суду.

У таких випадках суд може прийняти рішення про проведення процесуальних дій (в тому числі допит свідків, експертів, спеціалістів) у режимі відеоконференції.

Враховуючи зазначене, суд, встановивши, що викликаний ним за клопотанням сторони кримінального провадження свідок, експерт чи спеціаліст, не з'явився у судові засідання, зобов'язаний роз'яснити право на допит таких осіб у режимі відеоконференції. При цьому необхідно мати на увазі, що перелік підстав для проведення процесуальних дій (в тому числі допиту свідка, експерта чи спеціаліста) у режимі відеоконференції під час судового провадження, передбачений ст. 336 КПК України, може бути розширений.

Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження. У разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного судового провадження, суд може ухвалити рішення про його здійснення лише вмотивованою ухвалою, обґрунтувавши в ній прийняте рішення.

У випадку, коли проведенням процесуальних дій під час судового розгляду (в тому числі в режимі відеоконференції) неможливо встановити або перевірити обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, суд, керуючись ст. ст. 333 та 350 КПК України за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії, про що постановляється відповідна ухвала.

Незважаючи на те, що ч. 3 ст. 333 КПК України не конкретизує підстави для дачі головуючим доручення про проведення слідчих (розшукових) дій, залишаючи вирішення цього питання на розсуд суду, сторона кримінального провадження, обґрунтовуючи заявлене клопотання, повинна вказати, які саме обставини можуть бути встановлені, та яку конкретну слідчу (розшукову) дію необхідно провести для встановлення (перевірки) таких обставин.

Як свідчать матеріали судової практики, найчастіше такими підставами є:

- перевірка і уточнення показань свідка шляхом проведення слідчого експерименту [11];
- уточнення місця події за допомогою проведення огляду місця події [12];
- встановлення місця знаходження осіб або речей [13];
- витребування документів [14].

При розгляді клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій вирішальними для суду є значущість та можливість встановлення обставин, заради яких сторони кримінального провадження просять

провести слідчі (розшукові) дії, та з'ясування причин, з яких певні слідчі (розшукові) дії не були проведені під час досудового розслідування. Якщо клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій заявлено прокурором, на нього законом покладається обов'язок доведення того, що ці дії не могли бути проведені під час досудового розслідування через невстановлення на той час обставин, які свідчать про необхідність їх проведення. У разі, якщо суд визнає доводи прокурора непереконаливими, він відмовляє в задоволенні клопотання.

Разом із тим у судовій практиці зустрічаються випадки безпідставного задоволення клопотань на проведення слідчих (розшукових) дій.

Так, ухвалою Станично-Луганського районного суду Луганської області від 09.01.2014 р. у справі № 430/2414/13-к судом було задоволено клопотання прокурора про доручення органу досудового розслідування, який проводив розслідування кримінального провадження, провести допит потерпілого з підстав неможливості його за станом здоров'я взяти безпосередню участь у судовому засіданні [15].

Як вбачається зі змісту ч. 3 ст. 333 КПК України, суд може дати доручення на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії у випадку, якщо відповідний аналог не передбачений для стадії судового розгляду. Зокрема мова йде про такі гласні слідчі (розшукові) дії, як обшук, слідчий експеримент та ін., а також негласні слідчі (розшукові) дії.

Проведення допиту на стадії судового розгляду передбачено ст. ст. 351, 352, 353 КПК України, тому вважаємо, що доручення проведення даної слідчої (розшукової) дії слідчому є безпідставним та необґрунтованим. У випадку неможливості прибуття особи для участі у допиті на стадії судового розгляду, суд, керуючись п. 1, ч. 1 ст. 336 КПК України, зобов'язаний вирішити питання про її допит у режимі відеоконференції.

У разі, якщо суд дійде висновку про обґрунтованість заявленого клопотання про дачу доручення слідчому на проведення слідчих (розшукових) дій, він відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення такої слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами [1, с. 51].

Окремого дослідження вимагає питання про порядок заявлення та вирішення у підготовчій частині судового розгляду клопотання про проведення експертизи. Однією з особливостей вчинення відповідних процесуальних дій є те, що при обговоренні таких клопотань головуючому доцільно з'ясувати думку не тільки сторін кримінального провадження, але й самого експерта. Розглядаючи ці клопотання, суд повинен керуватися тим, яке значення для справи має вирішення клопотання, для встановлення яких фактів воно заявлене; чи потрібні для з'ясування фактів спеціальні знання експерта; на усунення яких конкретних порушень закону спрямоване клопотання; наскільки його позитивне вирішення сприятиме заповненню допущених прогалин; чи реальним є виконання заявленого клопотання.

Іноді присутність експерта під час всього або частини судового засідання недоцільна. Якщо необхідність залишення експерта в залі судового засідання виникає в підготовчій частині, відповідне рішення також має бути прийняте на цьому етапі судового розгляду. Справедливим є твердження, що «суд у підготовчій частині судового засідання повинен вирішити... питання про залишення експерта на час судового розгляду в залі суду або видалити із залу судових засідань до моменту дачі ним висновку» [16, с. 207].

Розглядаючи питання про залишення експерта в залі судового засідання, суд повинен виходити з ефективності його участі в процесі. Експерта доцільно, наприклад, видалити із залу судового засідання при провадженні судових дій (допиту, огляду), не пов'язаних із предметом експертизи. Недоцільно також затримувати експерта в залі судового засідання після дачі ним висновку і допиту його судом.

Експерт повинен бути видалений із залу суду: а) з метою охорони державної, військової чи дипломатичної таємниці, якщо експерт не має відповідного допуску; б) з метою охорони обставин інтимного життя, коли розгляд подібних матеріалів не пов'язаний з проведенням експертизи; в) якщо суд визнає небажаним ознайомлення експерта з відповідними матеріалами справи або його присутність при проведенні окремих судових дій; г) на основі особистого прохання експерта (з дозволу суду) після дачі ним висновку і його допиту; д) при порушенні експертом порядку в судовому засіданні чи виконання вказівок головуєчого.

На поповнення доказової бази під час судового розгляду спрямовані також клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів. Існує два порядки його розгляду судом у підготовчій частині засідання.

Перший полягає у тому, що після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. У повістці про судовий виклик, що суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі і документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, у якому вони перебувають на момент отримання судового виклику. Суд розглядає клопотання за участю сторони, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі і документи. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Другий порядок застосовується, якщо сторона, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів. У такому випадку клопотання розглядається судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться [1, с. 425].

Під час судового розгляду сторона, яка звернулася з клопотанням, має довести наявність достатніх підстав вважати, що речі або документи, про тим-

часовий доступ до яких надійшло подання: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю. Сторона повинна також довести можливість використання як доказів відомостей, що містяться у речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів тільки у тому випадку, коли сторона кримінального провадження, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе наявність таких обставин. Під час розгляду питання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження сторони повинні надати суду докази обставин, на які посилаються.

Якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів, слідчий суддя, суд в ухвалі про надання доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів.

Для оцінки потреб кримінального провадження суд зобов'язаний враховувати можливість без засто-

сування цього заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні [1, с. 425–426].

Висновки. Таким чином, клопотання про поповнення матеріалів кримінального провадження новими доказами передбачають: а) додатковий виклик свідків, експертів та спеціалістів; б) проведення експертизи; в) доручення органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії; г) надання тимчасового доступу до речей і документів; д) витребування судом інших доказів.

Показання нових свідків, додаткові та повторні експертизи, нові речові докази та документи, витребувані та долучені судом до матеріалів кримінального провадження за клопотанням сторін або за власною ініціативою, надають суду можливість встановити обставини кримінального провадження не тільки на підставі матеріалів досудового розслідування, але й за допомогою додаткових доказів.

Завдання суду під час розгляду та вирішення клопотань про доручення нових доказів у підготовчій частині судового розгляду вбачається у їх фільтруванні, також активному сприянні учасникам у реалізації заявленого клопотання шляхом створення необхідних для цього умов. Задоволенню підлягають лише ті клопотання про долучення нових доказів, які відповідають критеріям обґрунтованості, істотності обставин справи, на з'ясування яких спрямоване клопотання, допустимості нового доказу, а також об'єктивної можливості вирішення відповідного клопотання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
2. Панасюк О.А. Розгляд судом першої інстанції клопотань учасників судового провадження на стадії судового розгляду: окремі проблеми теорії та практики / О.А. Панасюк. // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_70.pdf.
3. Перлов И.Д. Подготовительная часть судебного разбирательства в советском уголовном процессе / И.Д. Перлов. – М.: Госюриздат, 1956. – 182 с.
4. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи : навч. посіб. / В.О. Попелюшко. – Острог, 2003. – 196 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
6. Кримінальний процес : підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тація, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
7. Власова Н.А. Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования / Н.А. Власова // Гос-во и право. – 2006. – № 4. – С. 41–47.
8. Ухвала Сакаганського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 13 березня 2014 року у справі № 214/4705/13-кБ провадження 1-кп/214/24/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46084521>.
9. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.
10. Ухвала Новоодеського районного суду Миколаївської області від 12 квітня 2013 року у справі №482/518/13-к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30632421>.
11. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 21 жовтня 2014 року у справі № 335/8859/14-к 1-кп/335/496/2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41375162>.
12. Ухвала Артемівського районного суду м. Луганськ від 23 січня 2013 року у справі № 434/4933/13-к провадження № 1-кп/434/16/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36768853>.
13. Ухвала Жовтневого районного суду Харкова від 13 листопада 2014 року у справі №639/9530/14-к провадження №1-кп/639/435/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41360093>.
14. Ухвала Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 14 листопада 2013 року у справі № 335/982/13– к 1-кп/335/29/2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39218025>.
15. Ухвала Станично-Луганського районного суду Луганської області від 09.01.2014 р. у справі № 430/2414/13-к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36595039>.
16. Проведение экспертизы в советском уголовном процессе / М.А. Чельцов, Н.В. Чельцова – М.: Госюриздат, 1954. – 279 с.